

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

CONCEPT AND CONTENT OF THE ORGANIZATION OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION

Клебан Л.Г., здобувач

ВПНЗ «Університет сучасних знань»

ORCID ID: 0009-0000-8578-602X

У статті розкрито поняття та зміст організації позашкільної освіти як врегульованої нормами публічного права системної, послідовної та скоординованої діяльності суб'єктів публічної адміністрації, засновників і закладів позашкільної освіти, спрямованої на створення, підтримання та удосконалення умов надання позашкільних освітніх послуг. Обґрунтовано, що організація позашкільної освіти має публічно-правову природу, оскільки реалізується в межах державної освітньої політики, передбачає владно-управлінські рішення, бюджетне фінансування, адміністративно-правові процедури та державний контроль за якістю і безпекою освітнього середовища. Визначено, що зміст організації позашкільної освіти охоплює комплекс взаємопов'язаних елементів: інституційний (мережа закладів, їх організаційно-правові форми, заснування, реорганізація, ліквідація), управлінський (розподіл компетенцій, координація, планування розвитку), процедурний (прийняття адміністративних актів, реалізація управлінських рішень, взаємодія суб'єктів), ресурсний (фінансування, кадрове й матеріально-технічне забезпечення), безпековий (дотримання вимог охорони праці, цивільного захисту, санітарних норм, організація укриттів), а також якісний (стандарти, внутрішня система забезпечення якості, моніторинг результатів і доступності).

Наголошено, що ефективна організація позашкільної освіти забезпечує доступність і варіативність програм, реалізацію принципу добровільності участі, інклюзивність і рівність можливостей, а також безперервність освітнього процесу через поєднання формальної і неформальної освіти. Виявлено проблеми чинної моделі: фрагментарність процедурного регулювання, неоднорідність управлінської практики на місцевому рівні, недостатня координація між органами влади та партнерами, а також потреба спеціальних механізмів функціонування позашкільля в умовах воєнного стану, релокації закладів і масового внутрішнього переміщення. Запропоновано напрями удосконалення: уніфікація адміністративно-правових процедур, посилення мережевого планування та міжмуніципальної кооперації, запровадження мінімальних стандартів прозорості й безпеки, удосконалення фінансових інструментів підтримки та підвищення інституційної спроможності суб'єктів організації. Очікуваний ефект полягає у підвищенні якості управління позашкільною освітою та гарантуванні реального здійснення права дітей і молоді на позашкільні освітні послуги.

Ключові слова: державна політика, позашкільна освіта, адміністративне право, публічне адміністрування, правове регулювання, адміністративно-правові процедури, суб'єкти публічної адміністрації, державний контроль і нагляд, фінансування з бюджету, освітні послуги, інституційний механізм.

The article reveals the concept and content of the organization of out-of-school education as a systematic, consistent and coordinated activity of public administration entities, founders and institutions of out-of-school education regulated by public law, aimed at creating, maintaining and improving the conditions for providing out-of-school educational services. It is substantiated that the organization of out-of-school education has a public-law nature, since it is implemented within the framework of state educational policy, provides for government and management decisions, budget financing, administrative and legal procedures and state control over the quality and safety of the educational environment. It is determined that the content of the organization of extracurricular education includes a complex of interrelated elements: institutional (network of institutions, their organizational and legal forms, establishment, reorganization, liquidation), managerial (division of competencies, coordination, development planning), procedural (adoption of administrative acts, implementation of management decisions, interaction of subjects), resource (financing, personnel and material and technical support), security (compliance with labor protection requirements, civil protection, sanitary standards, organization of shelters), as well as qualitative (standards, internal quality assurance system, monitoring of results and accessibility). It is emphasized that the effective organization of extracurricular education ensures the accessibility and variability of programs, the implementation of the principle of voluntary participation, inclusiveness and equality of opportunities, as well as the continuity of the educational process through a combination of formal and informal education. The problems of the current model are identified: fragmentation of procedural regulation, heterogeneity of management practices at the local level, insufficient coordination between authorities and partners, as well as the need for special mechanisms for the functioning of out-of-school education in conditions of martial law, relocation of institutions and mass internal displacement. Areas of improvement are proposed: unification of administrative and legal procedures, strengthening of network planning and intermunicipal cooperation, introduction of minimum standards of transparency and security, improvement of financial support instruments and increasing the institutional capacity of the subjects of the organization. The expected effect is to improve the quality of management of out-of-school education and guarantee the real implementation of the right of children and youth to out-of-school educational services.

Key words: state policy, out-of-school education, administrative law, public administration, legal regulation, administrative and legal procedures, subjects of public administration, state control and supervision, budget financing, educational services, institutional mechanism.

Постановка проблеми. Питання організації посідає ключове місце у функціонуванні позашкільної освіти, оскільки саме через організаційні підходи, способи впровадження діяльності та розподіл компетенцій забезпечується практична реалізація її правових і управлінських характеристик. Матеріал попереднього розділу, у якому було розглянуто правову природу позашкільної освіти, особливості її форм та основні державні пріоритети, окреслив загальні рамки функціонування цієї інституції. У цих межах категорія організації постає як системоутворювальний елемент, що наповнює діяльність позашкільної освіти конкретним змістом і визначає практичний спосіб реалізації її правових та управлінських характеристик.

Саме тому звернення до поняття «організація» як базової категорії науки управління є необхідним для визначення змістових характеристик організації позашкільної освіти. Використання управлінських підходів і концепцій менеджменту діяльності дозволяє окреслити структурні елементи, внутрішні взаємозв'язки та логіку побудови організаційних процесів, що створює підґрунтя для подальшого розкриття цієї категорії вже в адміністративно-правовому контексті.

Метою статті є розкриття поняття та змісту організації позашкільної освіти.

Стан дослідження. Теоретичну основу дослідження становлять праці вчених-адміністративістів,

зокрема: А. І. Авер'янова, В. Б. Бевзенка, Ю. П. Битяка, В. В. Галунька, Т. О. Гуржія, П. В. Діхтієвського, Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова, Л. О. Кожури, О. В. Кузьменко, С. О. Мосьондза, В. Г. Чорної, а також наукові роботи дослідників позашкільної освіти: О. В. Биковської, В. В. Вербицького, Л. В. Ковбасенка, Г. П. Ковганич, Б. О. Купріянова, Н. М. Савенко, Т. О. Сущенко, С. Я. Єрмоленко, М. В. Захарченко та інших.

Виклад основного матеріалу. Організацію позашкільної освіти доцільно розглядати як сукупність публічно-владних та внутрішньоорганізаційних дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на формування, функціонування та розвиток мережі закладів позашкільної освіти, визначення змісту їхньої діяльності, забезпечення належної якості освітніх послуг і реалізацію права дітей та молоді на позашкільну освіту. У цьому значенні організація позашкільної освіти охоплює не лише управлінські рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а й багатовимірну діяльність усіх залучених суб'єктів у сфері публічного і приватного секторів. Йдеться про внутрішню організаційну діяльність закладів позашкільної освіти щодо впорядкування освітнього процесу, планування та використання кадрових, матеріальних і фінансових ресурсів, формування безпечного та розвивального освітнього середовища, а також про побудову системи взаємодії з учасниками освітніх відносин, сім'єю, територіальною громадою, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, суб'єктами підприємницької діяльності та міжнародними партнерами. У сучасних умовах це включає використання моделей співпраці між публічним та приватним секторами, реалізацію спільних освітніх і соціальних проєктів, укладення договорів про партнерство, залучення позабюджетних ресурсів, грантової підтримки й волонтерських ініціатив, що у своїй сукупності надає організації позашкільної освіти комплексного, мережевого та міжсекторального характеру.

З огляду на викладене, **під організацією позашкільної освіти в Україні** слід, на нашу думку, розуміти *регульовану нормами публічного права системну, послідовну та скоординовану діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів позашкільної освіти, їхніх публічних і приватних партнерів та інших залучених суб'єктів, спрямовану на створення, підтримання й удосконалення умов для надання позашкільних освітніх послуг, забезпечення їх доступності, варіативності та якості, формування безпечного і сприятливого освітнього середовища, а також на організацію, координацію і контроль відповідних процесів*. Така діяльність охоплює планування і впорядкування мережі закладів, визначення змісту та форм позашкільної освіти, розподіл компетенцій між суб'єктами, встановлення процедур взаємодії та відповідальності, що в сукупності забезпечує реальну та ефективну реалізацію права дітей і молоді на позашкільну освіту.

Ознаками організації позашкільної освіти є насамперед її публічно-правова природа. Йдеться про те, що організаційні рішення у цій сфері спрямовані на реалізацію конституційного гарантованого права кожної особи на освіту та пов'язані з виконанням публічних функцій держави й територіальних громад. Такі рішення ухвалюються в межах визначених законом повноважень, на засадах пріоритету публічного інтересу, з обов'язковим дотриманням принципів законності, прозорості, підзвітності та недискримінації. Публічно-правовий характер організації позашкільної освіти зумовлює імперативність значної частини організаційних приписів, необхідність нормативного закріплення процедур і стандартів, наявність механізмів контролю та юридичної відповідальності за порушення встановленого порядку.

Важливою ознакою є багаторівневість організації позашкільної освіти. Вона здійснюється на загальнодержав-

ному, регіональному та місцевому рівнях, що передбачає поєднання стратегічного визначення цілей і пріоритетів освітньої політики, нормативного регулювання основних параметрів позашкільної освіти, програмно-цільового планування розвитку мережі закладів та безпосереднього управління конкретними закладами і їх освітньою діяльністю. На загальнодержавному рівні формуються базові стандарти, вимоги до змісту та якості позашкільної освіти, визначаються загальні механізми фінансування й контролю. На регіональному та місцевому рівнях реалізується адаптація цих вимог до потреб територіальних громад, приймаються рішення щодо заснування, реорганізації або ліквідації закладів, формуються локальні програми підтримки дітей і молоді. Така багаторівневість об'єктивно ускладнює організаційні процеси, але водночас забезпечує більш гнучке врахування місцевих умов та інтересів.

До суттєвих ознак організації позашкільної освіти належить її комплексний характер. Організація у цій сфері не зводиться лише до юридичного оформлення статусу закладів чи внутрішнього упорядкування їхньої роботи, а охоплює кілька взаємопов'язаних вимірів. Інституційний вимір пов'язаний зі створенням, функціонуванням та розвитком мережі закладів позашкільної освіти різних типів. Змістовий вимір стосується формування, оновлення та реалізації освітніх програм, які мають враховувати вікові особливості, інтереси й потреби вихованців. Кадровий вимір включає добір, підготовку, атестацію та професійний розвиток педагогічних працівників, спроможних забезпечити належний рівень освітніх послуг. Ресурсний вимір охоплює фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та організаційне забезпечення діяльності закладів. Нарешті, комунікаційний вимір відображає системну взаємодію із сім'єю, територіальною громадою, громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, суб'єктами приватного сектору, а також із іншими ланками освітньої системи. Саме поєднання публічно-правової природи, багаторівневої побудови та комплексності змісту надає організації позашкільної освіти специфічного, відмінного від інших сфер публічного управління характеру і визначає особливості адміністративно-правового регулювання у цій галузі.

Специфіка позашкільної освіти зумовлює низку особливих рис її організації, які відрізняють цю сферу від інших ланок освітньої системи. Передусім позашкільна освіта ґрунтується на добровільності участі дітей та молоді. Організаційні моделі мають враховувати, що участь у гуртках, секціях, творчих об'єднаннях, спортивних чи мистецьких школах не є обов'язком, а результатом вільного вибору. Це вимагає від суб'єктів організації особливої гнучкості, розмаїття форм і змісту діяльності, здатності адаптувати освітні програми до індивідуальних інтересів, здібностей, стану здоров'я та життєвих обставин дітей і молоді. У цьому контексті організація позашкільної освіти має виразно особистісно орієнтований характер і тяжіє до індивідуалізації та варіативності освітніх маршрутів.

Важливою особливістю є територіальна та соціальна неоднорідність умов, у яких здійснюється позашкільна освіта. В Україні існують населені пункти з розвинутою інфраструктурою позашкільних закладів і, водночас, громади, де створення чи підтримання мережі гуртків, спортивних секцій, мистецьких студій є об'єктивно ускладненим через дефіцит ресурсів, кадрову нестачу або безпекові ризики. Оскільки викликом є організація позашкільної освіти для дітей та молоді, які є внутрішньо переміщеними особами, проживають у прикордонних, прифронтових, деокупованих територіях чи в громадах з високим рівнем соціальної вразливості. Це зумовлює необхідність створення мобільних, дистанційних, змішаних організаційних форм, здатних забезпечити доступ до позашкільних освітніх послуг за умов руйнування інфраструктури,

релокації закладів, обмежень пересування та запровадження посиленних режимів безпеки.

Окремий вимір специфіки організації позашкільної освіти пов'язаний з тим, що вона одночасно виконує освітню, виховну, культурну, дозвілєву, спортивну, а в умовах збройного конфлікту й реабілітаційну та профілактичну функції. Участь у спортивних секціях, мистецьких гуртках, технічній творчості, волонтерських або патріотичних програмах нерозривно пов'язана з відновленням психоемоційного стану дітей, які пережили втрату близьких, поранення, тривале перебування в умовах небезпеки. Організація позашкільної освіти у таких умовах має враховувати підвищену потребу в безпечному середовищі, психолого-педагогічному супроводі, інклюзивних підходах до дітей з інвалідністю, у тому числі набутими внаслідок воєнних дій, і дітей з проявами посттравматичних розладів. Це об'єктивно ускладнює зміст організаційних рішень, які повинні поєднувати освітні цілі з завданнями підтримки психічного здоров'я та соціальної адаптації.

Специфічною рисою організації позашкільної освіти є також її залежність від партнерської взаємодії з недержавними суб'єктами. Значна частина можливостей для розвитку дітей у сфері спорту, культури, науки, технічної творчості забезпечується завдяки участі громадських об'єднань, благодійних фондів, релігійних організацій, суб'єктів підприємництва, міжнародних донорів. Це зумовлює поширення моделей співпраці між публічним та приватним секторами, які відображаються в організаційних формах спільних проєктів, партнерських програм, спільного фінансування або надання ресурсів. Організаційні рішення у такій конфігурації мають враховувати різний правовий статус, мотивацію й можливості партнерів, потребу у прозорості та підзвітності використання ресурсів, а також у запобіганні нерівності доступу до позашкільної освіти між різними соціальними групами та територіями.

Окремою важливою особливістю організації позашкільної освіти є специфіка її фінансового забезпечення. На відміну від загальної середньої освіти, яка має відносно більш захищений статус у бюджетній системі, фінансування позашкільної освіти значною мірою залежить від спроможності конкретних територіальних громад та їхніх пріоритетів у розподілі коштів. Переважає змішана модель, у межах якої використовуються кошти державного та місцевих бюджетів, власні надходження закладів, благодійна й донорська допомога, ресурси приватних партнерів. В умовах воєнного стану та загального дефіциту публічних фінансів це створює підвищені ризики скорочення мережі закладів, зменшення кількості гуртків і секцій, обмеження можливостей для оновлення матеріально-технічної бази й оплати праці педагогів. Водночас саме у цих умовах зростає роль позабюджетних джерел, грантових програм, благодійних проєктів, механізмів публічно-приватного партнерства, що потребує чіткого адміністративно-правового регулювання платних послуг, благодійних внесків, цільової допомоги та контролю за їх використанням. Фінансова специфіка організації позашкільної освіти безпосередньо впливає на рівність доступу дітей до позашкільних освітніх послуг, посилюючи дисбаланс між громадами, які мають різний обсяг ресурсів і різну залученість зовнішніх партнерів.

Специфічною рисою організації позашкільної освіти є також особливий характер професійної підготовки та мотивації педагогічних працівників. Порівняно із загальною середньою освітою, де професійний профіль учителя здебільшого орієнтований на навчальні предмети та стандартизований освітній процес, педагог позашкільної освіти поєднує в собі функції тренера, наставника, організатора дозвілля, а нерідко й консультанта з питань особистісного розвитку та соціальної адаптації дітей. Це вимагає наявності не лише базової педагогічної освіти, а й додаткових компетентностей у сфері мистець-

кої, спортивної, технічної, науково-дослідницької, проєктної, інклюзивної та реабілітаційної діяльності. В умовах збройного конфлікту до цього додається потреба у спеціальній підготовці для роботи з дітьми, які зазнали психотравм, втратили близьких, мають досвід вимушеного переселення або поранень, що посилює значення безперервного професійного розвитку, супервізійної підтримки та міждисциплінарної співпраці з психологами, соціальними працівниками, медичними фахівцями.

Організація позашкільної освіти повинна враховувати, що система професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у цій сфері традиційно є менш системною й інституційно забезпеченою, ніж у шкільній освіті. Значна частина педагогів приходить до позашкільної освіти з інших професійних сфер (спорт, культура, мистецтво, технічні спеціальності), що потребує цілеспрямованого адміністративно-правового врегулювання вимог до їхньої педагогічної компетентності, створення спеціалізованих програм підвищення кваліфікації, методичної підтримки й механізмів визнання результатів неформальної освіти. У цьому контексті важливим організаційним завданням є не лише формальне дотримання кваліфікаційних стандартів, а й забезпечення реальної спроможності педагогічних працівників позашкільної освіти працювати з різними категоріями дітей, у тому числі з внутрішньо переміщеними, дітьми з інвалідністю, дітьми, які мають прояви посттравматичних стресових розладів.

Не менш показовою є й специфіка мотивації педагогів позашкільної освіти. У більшості випадків рівень матеріальної винагороди у цій сфері є нижчим або принаймні не вищим, ніж у формальній освіті, тоді як навантаження, емоційна залученість і часова гнучкість (робота у вечірні години, у вихідні дні, участь у заходах, поїздках, змаганнях, конкурсах) є суттєвими. За таких умов провідну роль відіграють нематеріальні чинники мотивації: можливість творчої самореалізації, участь у значущих для громади та дітей проєктах, визнання професійних досягнень, включення до процесу прийняття управлінських рішень, підтримка з боку адміністрації та органів управління освітою. Організаційні рішення у сфері позашкільної освіти мають це враховувати й передбачати не лише формальне кадрове забезпечення, а й створення системи стимулів – моральних, організаційних, кар'єрних, а за можливості й фінансових – що запобігають вигоранню, плинності кадрів і втраті професійного потенціалу.

Нарешті, особливістю організації позашкільної освіти є її тісний зв'язок із цифровою трансформацією освітнього простору. Використання дистанційних платформ, онлайн-гуртків, змішаних форм навчання стає не лише засобом реагування на безпекові виклики, а й інструментом розширення доступу для дітей з віддалених або мало-забезпечених територій, дітей з обмеженими можливостями пересування, а також для тих, хто поєднує навчання з лікуванням чи реабілітацією. Це вимагає від організаторів позашкільної освіти опанування нових технологій управління, розроблення адаптованих цифрових програм і процедур, формування компетентності педагогів працювати в гібридному середовищі без втрати якості людської взаємодії, яка є ключовою для позашкільної освіти.

Таким чином, організація позашкільної освіти в Україні постає як складне, багаторівневе та багатовимірне явище, що поєднує правові, управлінські, соціальні й педагогічні компоненти. Її зміст визначається не лише формальними адміністративними процедурами, а й характером взаємодії суб'єктів, доступністю освітніх можливостей, здатністю системи оперативно реагувати на суспільні виклики. Саме у такому розумінні організація позашкільної освіти стає предметом подальшого адміністративно-правового аналізу, зокрема у частині з'ясування нормативного регулювання, суб'єктного складу та особливостей реалізації організаційних повноважень у цій сфері.

Організація позашкільної освіти має системний характер. Під системою у цьому контексті доцільно розуміти впорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільною метою, що функціонують у визначеному правовому, соціальному та територіальному середовищі[1, с. 87]. До таких елементів належать органи державної влади та місцевого самоврядування, заклади позашкільної освіти, їхні структурні підрозділи, педагогічні працівники, учасники освітніх відносин, організаційно-правові форми діяльності, а також фінансові, матеріальні та інформаційні ресурси. Сукупність цих елементів, упорядкована відповідно до норм публічного права і спрямована на досягнення спільної мети, формує систему організації позашкільної освіти як цілісне соціально-правове утворення.

З огляду на системний характер організації позашкільної освіти постає потреба виокремити її основні елементи, оскільки саме через їх аналіз стає можливим змістовно розкрити, як функціонує відповідна система та які компоненти потребують адміністративно правового впорядкування. Системний підхід дозволяє розглядати організацію не як сукупність окремих дій, а як структуровану єдність взаємопов'язаних складових, кожна з яких виконує власну функцію і водночас впливає на інші.

До базових елементів організації позашкільної освіти, на нашу думку, доцільно віднести цільовий, суб'єктний, об'єктний, нормативно правовий, організаційно функціональний, ресурсний, просторово територіальний та результативний компоненти[2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Монастирський Г. Л. Теорія організації : підруч. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 288 с.
2. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. К.: Нац. торг-екоп. ун-т, 2001. 580 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.11.2025
Дата публікації: 28.11.2025